

Івасів І. Б., д-р екон. наук, проф.
кафедри банківської справи,

Корнилюк Р. В., аспірант кафедри банківської справи,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

СТРАТЕГІЧНІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІНОЗЕМНИХ БАНКІВ В УКРАЇНІ

АННОТАЦІЯ. У статті розроблено пропозиції щодо створення системи регулювання іноземних банків, яка максимізує позитивні наслідки присутності іноземного банківського капіталу в банківській системі України.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: іноземний банк, експансія іноземних банків, банківське регулювання.

АННОТАЦИЯ. В статье разработаны предложения по созданию системы регулирования иностранных банков, которая максимизирует позитивные последствия экспансии иностранного банковского капитала в банковской системе Украины.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: иностранный банк, экспансия иностранных банков, банковское регулирование.

ABSTRACT. The proposals for a regulation of foreign banks, which maximizes benefits of foreign banks entry in the banking system of Ukraine have been worked out in this article.

KEY WORDS: foreign bank, foreign banks entry, banking regulation.

Протягом останніх двох десятиріч у результаті фінансової лібералізації та усунення бар'єрів міжнародні банки та банківські групи проявляли високу активність на ринках країн з перехідною економікою. У Центральній та Східній Європі іноземні банки контролюють більше половини банківського капіталу, а в таких країнах, як Естонія, Болгарія, Чехія, Словаччина під контролем іноземних банків знаходиться 60—80 % ринку банківських послуг [1, с. 7].

В умовах глобалізації невідворотним процесом стає підвищення ролі універсальних іноземних банків в Україні. Посилення міжнародного руху банківського капіталу вимагає зваженої державної регуляторної політики, спрямованої на запобігання впливу світових фінансових криз та мінімізації ризиків залежного розвитку банківської системи України. Актуальною стає побудова ефективної національної системи регулювання іноземних банків, що передбачає вирішення накопичених проблем як на стратегічному, так і на тактичному рівні.

На нашу думку, стратегічні завдання мають першочергове значення і включають обґрунтування необхідності змін у регулюванні іноземних банків; гармонізацію регуляторної політики в сфері діяльності іноземних банків із загальнодержавним економіко-політичним курсом; визначення пріоритетних напрямків регулювання та нагляду; створення механізму для реалізації стратегії регулювання. Натомість, тактичні завдання полягають у деталізації обраної стратегічної програми, тобто виявленні та вирішенні конкретних проблем, пов'язаних зі сферою діяльності іноземних банків.

Оцінка впливу іноземних банків на економіку та фінансовий сектор приймаючих країн, проблеми регулювання діяльності іноземних банків є темою багатьох наукових досліджень. Так, Р. Левін здійснив аналіз взаємозв'язку фінансової лібералізації і ефективності банківської діяльності, зробивши висновок про те, що вища частка іноземних банків у капіталі банківської системи підвищує загальну ефективність банківської системи внаслідок зниження накладних витрат банків [2]. Кілька наукових робіт указують на те, що розвиток банківської системи справляє позитивний вплив на економічний розвиток країни. Роботи Р. Левіна і С. Зерваса, а також Р. Раджана та Л. Зінгалеса засвідчують, що країни з розвинутими фінансовими системами демонструють вищі показники реального ВВП на душу населення [3; 4]. Крім цього, Дж. Капріо і П. Гонахан, Л. Голдберг та ін. розкрили наявність позитивної кореляції між присутністю іноземних банків та стабільністю банківської системи [5; 6]. У роботі Б. Дейджа, Л. Голдберга і Д. Кінні виявлено факт, що іноземні банки як правило мають вищі обсяги кредитування, ніж їх вітчизняні конкуренти [7]. А. Деміргюч-Кунт, Р. Левін, Х. Мін на основі аналізу банківських систем за період 1988—1995 рр. довели, що експансія іноземних банків призводила до зниження частоти банківських криз [8]. Матісон і Рольдос стверджують, що іноземні банки є джерелом більш стабільних кредитних ресурсів за рахунок коштів материнських структур та більш широкого доступу до глобальних фінансових ринків, тож присутність іноземного капіталу може підвищити стабільність банківської системи приймаючих країн [9].

Загалом, підсумовуючи думки іноземних вчених щодо очікуваних переваг та недоліків експансії іноземних банків можна виділити наступні. Почнемо з переваг:

— запровадження сучасних банківських технологій і фінансових інновацій;

- економія від масштабу, коли іноземні банки можуть викликати консолідацію банківської системи;
- розвиток фінансових ринків, вдосконалення ринкової інфраструктури;
- підвищення конкуренції на ринку банківських послуг;
- залучення прямих іноземних інвестицій, сприяння притоку та диверсифікації капіталу.

До основних аргументів проти присутності іноземних банків дослідники відносять:

- побоювання іноземного контролю над банківською системою приймаючої країни, позаяк контроль над розподілом кредитних ресурсів в економічній системі припускає значну економічну владу;
- специфічність банківського бізнесу у порівнянні з іншими сферами підприємницької діяльності та зумовлює необхідність протекціоністських заходів у системі регулювання банківської діяльності;
- іноземні банки можуть мати цілі, які не сумісні з основними завданнями економічної політики приймаючої країни (наприклад, підтримка експорту з країни походження материнського банку);
- у період банківських криз іноземні банки можуть «експортувати» нестабільність, «інфікуючи» банківську систему приймаючої сторони;
- відмінності у системах банківського регулювання можуть створювати проблеми в процесі контролю за діяльністю іноземних банків.

Ще один негативний ефект експансії іноземних банків, як вважається, спричинюється відмінностями між рівнями розвитку ринку приймаючої країни і ринку іноземного банку. Дане явище відоме в науці як гіпотеза технологічного розриву (*technology gap hypothesis*). За цією гіпотезою, чим більшим є технологічний розрив між іноземним та місцевими компаніями, тим більшим є негативний ефект експансії іноземного капіталу. Ґрунтовний аналіз даної гіпотези здійснено в роботі С. Классенза та ін. [10]. Учені проаналізували вплив експансії іноземних банків на розвиток вітчизняних банків на прикладі банківських систем 80 країн світу протягом 1988—1995 рр. Аналіз виявив, що в країнах, які розвиваються, іноземні банки, як правило, демонструють вищу прибутковість у порівнянні з вітчизняними банками (натомість, у розвинутих країнах ситуація протилежна) [10]. Н. Гермес та Р. Ленсінк розвинули модель Классенза і розглянули дані 990 банків з 18 країн світу в період 1990—1996 рр. і прийшли до аналогічних результатів [11]. Дані дослідження підтримують гіпотезу технологічного розриву.

Таким чином, проблема регулювання діяльності іноземних банків набуває винятково важливого значення в умовах України, як через різні рівні розвитку банківських систем, так і через складнощі в ідентифікації іноземних та вітчизняних банків. Остання викликана непрозорою структурою власності на банки, зареєстровані в Україні, незалежно від їхнього статусу.

Згідно ст. 1 Закону України «Про банки і банківську діяльність», стратегічними цілями регулювання банківської системи України вважаються «правове забезпечення стабільного розвитку і діяльності банків в Україні і створення належного конкурентного середовища на фінансовому ринку, забезпечення захисту законних інтересів вкладників і клієнтів банків, створення сприятливих умов для розвитку економіки України та підтримки вітчизняного товаровиробника» [12, с. 1]. На нашу думку, дані цілі, що зводяться до захисту національних інтересів в умовах ринку, повинні залишитись незмінними і в сфері регулювання іноземних банків. Адже складність системи регулювання іноземних банків в Україні полягає в тому, що її неможливо розглядати у відриві з державними пріоритетами внутрішньої і зовнішньої економічної політики. Без урахування політико-економічного курсу держави найдосконаліша стратегія регулювання у сфері діяльності іноземних банків втратить свою ефективність.

Для успішного стратегічного планування у даній сфері державним регуляторам необхідно визначити національний шлях України під впливом переваг і недоліків фінансової інтеграції. Вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких С. Шмуклер [13], Т. Смовженко [14] виділяють три основні стратегічні підходи держави до реагування на виклики глобалізації в цілому та регулювання іноземних банків зокрема. Пропонуємо окреслити дані підходи як ліберальний, протекціоністський та змішаний.

Перший, ліберальний підхід ґрунтується на тезі, що державне втручання в економіку спричинює кризові явища в господарстві, а урядові інтервенції та обмежуючі заходи посилюють проблему морального ризику і знижують переваги ефективної ринкової системи, що здатна до саморегуляції. Такої позиції дотримуються П. Ромер та Дж. Акерлоф [15]. Логічним продовженням ліберального зовнішньоекономічного курсу в сфері регулювання іноземних банків стає відкритість банківської системи до припливу іноземного капіталу і усунення обмежень в діяльності банків.

Другий, протекціоністський підхід полягає в обмеженні транскордонного руху іноземного капіталу та жорсткому регулюванні діяльності нерезидентів. Фокусується увага на уразливості націо-

нальної економіки до негативних наслідків фінансової глобалізації: асиметричної інформації, морального ризику, бульбашок на ринках інвестиційних активів, спекулятивних атак, стадної поведінки, що присутні на міжнародному фінансовому ринку. Зважаючи на уроки глобальної фінансової кризи 2007—2010 рр., П. Кругман, Дж. Стігліц, Дж. Тобін виправдовують державне втручання в економіку, в тому числі обмеження транскордонних потоків іноземного капіталу, згладжуванням притаманної їм високої волатильності та зниженням надмірного апетиту до ризику [16].

Третій, змішаний шлях передбачає поетапне посилення внутрішнього кредитно-фінансового ринку і розуміння ризикованості відкриття слабкої банківської системи для припливу іноземного капіталу. Негативні наслідки діяльності іноземних банків зростають при відсутності адекватної системи управління системними банківськими ризиками, а також необхідних обсягів резервів та капіталу. Неконтрольована іноземна конкуренція також здатна пригнічувати розвиток вітчизняних банків.

Прихильники змішаного підходу зазвичай націлені на створення системи регулювання та нагляду іноземного капіталу нарівні з вітчизняним, однак з посиленням функції моніторингу генерованих банками ризиків. Особливої ваги за змішаного підходу набуває контроль за транскордонним рухом капіталу та ліквідністю, вимоги до формування банківських резервів, фінансова прозорість, а також система консолідованого нагляду, без якої в умовах глобалізації національні регулятори позбавлені можливості контролювати транзакції зарубіжних материнських банків.

З огляду на зовнішньоекономічний курс України та потреби банківської системи України в зовнішніх фінансових ресурсах та технологіях найбільш оптимальним нам видається третій стратегічний підхід до регулювання іноземних банків, який дозволяє мінімізувати загрози і максимізувати переваги транскордонного припливу капіталу. З іншого боку, даний шлях найскладніший, оскільки передбачає постійне балансування між полюсами лібералізму та протекціонізму. Це створює проблему утримання цілісності, гармонійності, взаємоузгодженості методів регулювання іноземних банків, які здатні легко перетворитись на еkleктичне нагромадження взаємоподавляючих ініціатив.

Так, у дослідженнях вітчизняних учених можна зустріти рекомендації, поєднання яких набуває досить суперечливого характеру. Наприклад, пропонується «ввести особливі нормативи для іноземних банків», «тимчасово на 3—5 років обмежити частку іноземного капіталу в банківській системі України на рівні 40—45 %

від усіх банків» і водночас «сприяти припливу іноземного капіталу», оскільки «банківська система України недостатньо готова до масштабного кредитування реального сектору економіки» [14]. Паралельна реалізація даних ініціатив породжує обернений синергетичний ефект, що виражається формулою « $2 + 2 = 3$ » і нівелює індивідуальну корисність кожного методу в рамках відповідних стратегічних підходів.

Окрім гармонізації цілей, змішаний підхід на основі ризик-орієнтованого регулювання та нагляду в умовах України варто модифікувати таким чином, щоб враховувати специфіку іноземних банків не лише на етапі входження на ринок, а й у період функціонування. Наприклад, рекомендується проводити глибший моніторинг фінансового стану та структури власності транснаціональних банків з огляду на її більшу складність у порівнянні з вітчизняними банками. Система консолідованого нагляду за міжнародними банками потребує активізації співпраці НБУ з уповноваженими наглядовими органами зарубіжних держав, щодо обміну необхідною інформацією. Важливим завданням постає юридичне оформлення процесу консолідованого нагляду за іноземними банками.

При цьому, регулятивні заходи щодо іноземних банків повинні носити адекватний характер, обґрунтований потребами національної економіки та національної безпеки України. Незважаючи на специфічні риси іноземних банків, важливо не допускати дискримінації банків за географічною приналежністю капіталу, щоб не зашкодити позитивним ефектам ринкового механізму та фінансової глобалізації, а також сприяти залученню іноземних інвестицій у реальний сектор економіки.

Відтак, ми знову приходимо до висновку, що ключовим завданням для НБУ має бути не вибір стратегічного підходу самого по собі, а визначення системи пріоритетних цілей регулювання іноземних банків і безумовне слідування до них з можливістю модифікації стратегії відповідно до мінливих умов середовища.

Важливими проблемами стратегічного характеру перед регуляторами іноземних банків, на наш погляд, також є:

- проблема діалектики стратегії та тактики;
- проблема невизначеності майбутнього;
- подвійна агентська проблема.

Проблема діалектики стратегії та тактики пов'язана з суперечністю між принципами регулювання та короткостроковими потребами економічного розвитку, для задоволення яких регулятор вимушений йти на порушення чи зміну декларованих довгостро-

кових орієнтирів. Нобелівський лауреат Е. Прескотт писав, що суспільство виграє від послідовної політики держави, яка жорстко слідує задекларованим економічним принципам, не зважаючи на бізнес-цикли, очікування населення та можливості отримання тактичних переваг [17]. Адже нестабільність дій економічних регуляторів, у тому числі в рамках антициклічної та банківської політики, дезорієнтує економічних суб'єктів і підвищує транзакційні витрати.

Суттєва проблема стратегічного державного планування в Україні — концентрація на методах (вступ до СОТ, кредитування в МВФ, інтеграція в ЄС, посилення співпраці з Російською Федерацією тощо), замість чіткого і безумовного слідування до основних цілей вищого порядку. Внаслідок руйнації ієрархії цілей Україна потрапляє в залежність від стратегічних рішень інших держав, міжнародних організацій та транснаціональних корпорацій. Зокрема, у сфері національного регулювання іноземних банків впроваджуються правила, які носять не стільки внутрішній характер, скільки пов'язані з зовнішніми вимогами. Це призводить до фрагментарності, порушення цілісності правового поля. Регулятори втрачають стратегічний простір для маневрування, звужуються рамки прийняття тих рішень, які були б пріоритетними в першу чергу для національної економіки.

Рішення даної проблеми ми вбачаємо в утвердженні взаємоузгоджених макроекономічних цілей вищого порядку та державному контролі за дотриманням обраного курсу реформ.

Проблема невизначеності майбутніх процесів експансії та поведінки іноземних банків ускладнює адекватну оцінку стратегій регулювання іноземних банків. Наприклад, якби було наперед відомо, що частка іноземного капіталу в банківській системі України стабілізується на рівні 35—40 %, різкого відтоку банківського капіталу закордон не відбудеться, а іноземні банки не стимулюватимуть процесів транспортування криз, доларизації чи надмірного кредитування, то необхідність у введенні більшості протекціоністських заходів в Україні зникла б назавжди. Однак наявність песимістичних сценаріїв розвитку подій вимагає від регуляторів підготовки до найбільших загроз, які, між іншим, можуть назавжди лишитись потенційними.

Від сценарію майбутньої експансії іноземного капіталу залежить характер регулювання. Якщо домінуватиме тенденція проникнення нових іноземних інвесторів через появу нових іноземних банків, регуляторам слід сконцентруватись на етапі започаткування діяльності іноземних банків, щоб не допустити фінансо-

во слабкі установи з поганою репутацією. Якщо відбуватиметься експансія іноземного капіталу через розширення частки існуючих іноземних банків, регуляторам слід фокусуватися на контролі за дотриманням чесної конкуренції та регулюванні специфічних аспектів діяльності.

На нашу думку, другий сценарій є більш ймовірним та актуальним. Приділення уваги процесам консолідованого нагляду та моніторингу фінансової стійкості ТНБ є необхідним і з огляду на слабку розробленість у порівнянні з правилами започаткування діяльності.

Подвійна агентська проблема — наступний, потужний бар'єр на шляху до ефективного регулювання іноземних банків. Вона полягає в тому, що не тільки менеджери іноземних банків, але й державні регулятори, схильні використовувати свої повноваження у власних інтересах, і всупереч інтересів інших зацікавлених сторін [18, с. 48].

Подвійна агентська проблема поглиблюється внаслідок інституційної слабкості регуляторів та систем корпоративного управління банків. Декларовані стратегічні цілі замінюються прихованими індивідуальними цілями державних та корпоративних зацікавлених сторін внаслідок асиметрії інформації, низького рівня знань банківських клієнтів та міноритарних акціонерів, слабкості механізмів захисту їхніх прав. Негативний вплив подвійної агентської проблеми на розвиток банківської системи України полягає в тому, що зацікавлені сторони намагаються підтримувати ілюзію руху до стратегічної мети, одночасно максимізуючи власну корисність шляхом реалізації тактичних рішень, що шкодять інтересам суб'єктів з нижчим рівнем повноважень, дійсних прав чи контролю.

В умовах посилення агентського конфлікту за напрямками «стейкхолдери — регулятори», «стейкхолдери — менеджери», навіть ідеально продумана стратегія регулювання іноземних банків стає неефективною через деформацію механізму її реалізації. Відтак, зниження моральних ризиків та агентських проблем на корпоративному та державному рівні — першочергове завдання для системи державного регулювання і нагляду за іноземними банками.

На нашу думку, вирішення виявлених стратегічних проблем регулювання іноземного капіталу в банківську систему України повинне розпочинатись з централізованого і громадського контролю над дотриманням регуляторами наступних принципів:

- 1) принцип найвищої пріоритетності національних інтересів;

2) принцип системності, що передбачає узгодженість стратегічних цілей між собою та їх відповідність загальноекономічному курсу держави;

3) принцип обачності, що реалізується шляхом постійного моніторингу та прогнозування іноземного впливу;

4) принцип реальності виконання стратегічних програм.

Рекомендуємо використати критерій життєвого циклу іноземного банку для розробки основних стратегічних напрямів регулювання та нагляду у секторі іноземних банків, серед яких варто виділити:

1) регулювання процедури приходу іноземного інвестора в банківську систему України (допуск виключно фінансово надійних інвесторів та уточнення відповідних критеріїв відбору; удосконалення критеріїв відбору країн походження капіталу; встановлення вимог щодо розкриття і перевірки цілей входження іноземного капіталу);

2) регулювання та нагляд за діяльністю іноземного банку (постійний моніторинг ризиків іноземних банків на індивідуальній та консолідованій основі з використанням індексної методики; посилені наглядові заходи щодо іноземних банків, що демонструють аномальні значення рівнів фінансового ризику чи потенціалу впливу; контроль за рівнем корпоративного управління, фінансовою прозорістю банків);

3) регулювання реорганізації та припинення діяльності іноземного банку (створення чітких і прозорих процедур для реорганізації банків згідно міжнародних стандартів; забезпечення прав вкладників та кредиторів іноземного банку, що припиняє діяльність; недопущення суттєвих відтоків капіталу закордон унаслідок ліквідації іноземних банків).

Аналіз існуючої моделі регулювання іноземних банків в Україні та численних рекомендацій дослідників відносно напрямів її вдосконалення було виявлено суттєві суперечності і невідповідності. Зокрема, досить дискусійною видається ефективність більшості пропонованих заходів протекціоністського характеру в умовах фактичної відкритості економіки України до глобалізаційних процесів. Серед регулятивних заходів, рекомендованих вченими для застосування у достатньо відкритій банківській системі України, можна знайти:

- обмеження частки іноземного капіталу в банківській системі;
- обмеження присутності іноземного державного капіталу;
- обмеження притоку іноземного капіталу за міжнародним рейтингом інвестора чи країни базування, у тому числі заборона для банків з офшорних зон;

- обмеження частки іноземців в органах управління банків, як це реалізовано у Росії;
- квотування банківських інвестицій з однієї і тієї ж країни;
- підтримка вітчизняних банків;
- сприяння розвитку банків з державним капіталом та збільшення їхньої частки у банківській системі, шляхом докапіталізації;
- включення в зобов'язання іноземних банків надання пільгових кредитів компаніям АПК, високотехнологічного сектору економіки, або сфери малого та середнього бізнесу;
- посилення обов'язкового нормативу максимального розміру кредиту, виданого одному інсайдеру виключно для банків з участю іноземного капіталу.

Практична реалізація даних рекомендацій є досить проблематичною у світлі підписаною Україною договорів із СОТ, МВФ та ін. двосторонніх та багатосторонніх міжнародних угод. Виконання даних заходів часто суперечить чинному законодавству щодо недопущення дискримінації нерезидентів, рівноправності форм приватної і державної форм власності, курсу на європейську інтеграцію тощо. Відтак, постає необхідність впровадження «м'якших» інструментів регуляторного впливу на сектор іноземних банків, які, в свою чергу, були б ефективнішими за існуючі.

Частина прихильників ідеї обмеження припливу і функціонування іноземного банківського капіталу в Україні обґрунтовує свої жорсткі рекомендації необхідністю укріплення національного фінансово-кредитного ринку протягом певного інкубаційного періоду. На їхню думку, лібералізація здатна принести позитивний ефект лише після підвищення конкурентоспроможності банківської системи України. Відтак, деякі рецепти поміркованих протекціоністів носять тимчасовий характер, наприклад:

- часткове обмеження присутності іноземного капіталу у банківській системі України квотою у 40—60 % статутного капіталу, що діятиме протягом перехідного періоду [14];
- обмеження частки іноземного капіталу в стратегічних секторах банківської системи на 3—5 років [19];
- посилені вимоги до філій іноземних банків під час перехідного періоду тощо [20].

На нашу думку, такий «поступовий» підхід породжує нові запитання і проблеми, що стосуються тривалості перехідного періоду, відкладання реформ до «кращих часів», зниження припливу необхідних інвестицій із-за кордону, а також відповідності даних заходів курсу на підвищення інвестиційної привабливості України і викликам глобалізації. У цьому питанні ми погоджуємось з

авторами стратегії «Новий курс: реформи в Україні. 2010—2015» Гейцем та ін., які ствержують: «Не можна спочатку створити національний комплекс, а потім вбудувати його в інтеграційний простір, як і навпаки, не будувати національний комплекс, а покластися тільки на самоплив глобалізаційних тенденцій. Обидва шляхи у своїй самостійності неефективні й руйнівні для економіки України» [21, с. 6].

Україні варто вирішувати паралельні завдання, створюючи національний економічний комплекс з одночасною органічною інтеграцією у систему міжнародного поділу праці. За таких умов, надмірне застосування інструментів регулювання протекціоністського характеру не лише гальмуватиме інтеграційні процеси, а й суттєво знизить існуючий позитивний ефект від діяльності іноземних банків в Україні. Ймовірність сценарію відтоку іноземного банківського капіталу в такому випадку збільшується через посилення світової тенденції до регуляторного арбітражу — втечі капіталів з країни внаслідок різниці жорсткості національних режимів банківського регулювання та нагляду.

Однак, варто наголосити, що в окремих екстрених випадках застосування арсеналу обмежуючих регуляторних заходів може бути виправданим, тому їх не варто повністю відкидати. Такими екстреними можуть бути ситуації, пов'язані з різким виведенням капіталу за кордон, нав'язуванням іноземними банками дій, що суперечать національним інтересам чи різким погіршенням фінансового стану іноземних банків. Утім, замість загальних обмежуючих або дискримінаційних заходів стосовно групи банків з іноземним капіталом, ми рекомендуємо проводити адекватну оцінку існуючої ситуації у банківській системі, зміцнювати готовність до захисту національних інтересів, розвивати систему вчасного виявлення конкретних індивідуальних, а не загальних ризиків групи іноземних банків. Поглиблення аналізу та врахування українськими регуляторами специфіки іноземних банків залишаються вкрай актуальними, однак не повинні перетворюватись на сегрегацію і подальшу дискримінацію усієї групи банків, що належать нерезидентам.

НБУ та іншим суб'єктам регулювання іноземного банківського капіталу доречніше діяти за принципом «сталевої руки в оксамитовій рукавичці»: дозволяючи, однак контролюючи процес експансії іноземних банків. Адже звинувачення зовнішніх агентів чи обставин у власних проблемах — це ознака безвідповідальності та безпорадності перед дією зовнішніх факторів, що не сумісне з суттю ефективного національного регу-

лювання та нагляду. На даному етапі розвитку банківської системи потрібно максимально використовувати вигоди від присутності іноземних інвесторів, одночасно мінімізуючи ризики шляхом встановлення ефективної, а не формальної, системи регулювання, що базується на принципах транскордонного консолідованого нагляду.

З метою утвердження фінансової безпеки держави в умовах зростання частки іноземного капіталу в банківській системі України пропонуємо здійснити комплекс заходів, які для зручності аналізу розподілимо на три основні групи за масштабом охоплення: макроекономічні, організаційні та операційні.

До групи макроекономічних заходів регулювання іноземних банків слід віднести усю множину інструментів державної економічної політики, які мають на меті досягнення цілей вищого порядку (зайнятість, цінова стабільність, економічне зростання) і суттєво, хоча опосередковано, впливають на діяльність іноземних банків в Україні. Наприклад, удосконалення монетарного режиму, що передбачає гнучкий валютний курс і посилення значення процентної ставки в регулюванні, знизить ризик різкого притоку і відпливу іноземного банківського капіталу спекулятивного характеру. Крім того, рестрикційна грошово-кредитна політика, впровадження заходів детінізації національної економіки, розвиток ринку цінних паперів можуть забезпечити стійкість розвитку банківської системи України. Фіскальний режим і його гармонізація з монетарним, режим антимонопольного регулювання теж відіграють важливу роль у створенні умов функціонування іноземних банків. Завдяки фіскальним, монетарним, антимонопольним важелям держава здатна регулювати обсяги притоку іноземного банківського капіталу. Однак, особливістю макроекономічних методів є менша орієнтованість на специфічні потреби банківської системи України. Їх важко змінювати виключно заради проведення політики регулювання іноземного капіталу. Втім, при відповідності загальним потребам економічного розвитку дані заходи варто враховувати під час банківського регулювання.

Організаційні заходи мають на меті цілеспрямоване регулювання іноземних банків і банківської системи в цілому. Серед них особливо актуальними є формування системи транскордонного консолідованого нагляду, вдосконалення оцінки системних та індивідуальних банківських ризиків, підвищення транспарентності, гармонізація банківської нормативно-правової бази відповідно до європейського законодавства та міжнародних стандартів, розвиток корпоративного управління у банках.

Першочерговим завданням на шляху до адекватної оцінки ризиків іноземних банків, представлених в Україні, є налагодження системи транскордонного консолідованого нагляду. Нинішня система нагляду сфокусована на фінансових показниках дочірніх банків, що являють собою лише невеличку вершину айсбергу ТНБ, до якої мають інформаційний доступ національні регулятори. Про недостатність уваги, яку НБУ приділяє афілійованим особам банків або спорідненим з ними особам, неодноразово заявляли представники МВФ та Світового банку, оскільки в законодавстві України досі не врахований Базельський основний принцип № 20 щодо здійснення банківського нагляду на консолідованій основі. Зарубіжні регулятори прийшли до необхідності оцінки банку з урахуванням фінансового стану учасників фінансової групи і їх афілійованих осіб після кількох гучних банкрутств, внаслідок конфлікту інтересів між материнською структурою і вкладниками дочірнього банку [22].

Як засвідчили наші дослідження, показники ліквідності, резервування та капіталізації іноземних банків в Україні більш волатильні за рахунок існування каналу внутрішнього транскордонного фінансування всередині фінансових груп. Таким чином, значення нормативів фінансової стійкості дочірніх банків носить формальний характер, у той час як більш інформативними є консолідовані показники зарубіжного материнського банку чи міжнародного холдингу в цілому.

Пропонуємо розширити повноваження НБУ у сфері консолідованого нагляду шляхом юридичного затвердження можливостей:

1) отримувати необхідну інформації про зарубіжних інвесторів та споріднених осіб від уповноважених органів нагляду та регулювання країн базування капіталу;

2) здійснювати оцінку впливу кожного учасника транснаціонального холдингу на стабільність роботи банку;

3) вимагати дотримання високих стандартів внутрішнього контролю, ризик-менеджменту та корпоративного управління в транснаціональних холдингових компаній, до складу яких входять дочірні іноземні банки в Україні;

4) застосовувати примус до транснаціональних банків у випадку порушення банківського законодавства.

Для того щоб національна система транскордонного консолідованого нагляду не залишилась на стадії нормативних декларацій, вона має формуватись у рамках тісної співпраці з органами нагляду країн базування, що передбачає підписання угод про по-

розуміння, постійний обмін інформацією між регуляторами країн походження та перебування іноземних банків, здійснення виїзного інспектування установ консолідованої групи. Органам нагляду слід використовувати ефективний, а не формальний підхід. Наприклад, до об'єктів консолідованого нагляду можна включати не лише компанії, що володіють істотною часткою дочірнього банку, а й опосередкованих акціонерів та компанії зі спільними особами в органах управління. Відтак, робота наглядового органу ускладнюється потребою у співпраці з зарубіжними фінансовими регуляторами та уповноваженими органами контролю. Для ефективного транскордонного нагляду на консолідованій основі необхідно, щоб орган банківського нагляду регулярно отримував інформацію про осіб, які здійснюють реальний контроль над іноземним банком, структуру власності та детальну організаційну структуру, системи корпоративного управління та ризик-менеджменту, а також дані про всі суттєві ризики кожної групи компаній, які контролюють іноземний банк.

Потребує негайного вирішення проблема визначення кінцевих власників і країн базування іноземних банків, присутніх в Україні. Розмитість та розконцентрованість структури акціонерів міжнародних фінансових груп становить значну проблему у визначенні національної приналежності іноземних банків. Корпоративна структура транснаціональних холдингів буває настільки складною, що досить важко виявити місце перебування їхніх центрів прийняття стратегічних рішень. Незважаючи на складність даного завдання, вважаємо доречним не обмежуватись аналізом прямих власників, зазвичай номінальних посередників, а здійснювати моніторинг усього ланцюжка опосередкованих акціонерів, що контролюють суттєву частку транснаціонального холдингу.

Банківським регуляторам важливо визнавати, що дочірня структура, яка є значною в рамках транснаціонального холдингу, може бути не обов'язково значною для України. І навпаки, іноземна фінансова установа провідного міжнародного банку може бути значною на вітчизняному ринку, навіть якщо вона є відносно меншою за значенням для банківської групи в цілому. Пропонована методика індексної моделі впливу допоможе чіткіше визначити дані пропорції, які обумовлюють силу і характер впливу іноземного банку на банківську систему України.

Постійна оцінка ризиків і переваг іноземного капіталу на рівні банківської системи та окремих іноземних банків дозволить удосконалити інструментарій регулювання у відповідності до національних інтересів. Чітке розуміння загроз і виграшів від допуску

на ринок різних видів іноземних банків сприяє створенню адекватних бар'єрів для затримки спекулятивного банківського капіталу і стимулювання приходу транснаціональних банків з надійною репутацією. Вважаємо необхідними заходи, що обмежують прихід банків з офшорних юрисдикцій чи з низьким міжнародним кредитним рейтингом, а також дію жорстких вимог щодо професійної придатності менеджерів-нерезидентів.

Зниження технічної складності проходження дозвільних процедур варто компенсувати посиленням моніторингу під час їх подальшого функціонування, а саме фіксувати зміни в структурі власності та фінансовому стану засновників іноземних банків.

Наступний метод покращення регулювання іноземних банків — сприяння розвитку транспарентності шляхом посилення вимог до публічної інформації щодо фінансового стану, власників і структури управління банків. Інформаційна прозорість як мінімум полягає у повному, вчасному та регулярному оприлюдненні квартальної фінансової звітності та змін у складі правління чи акціонерній структурі банку на шпальтах офіційних засобів масової інформації. Однак слід враховувати те, що на сьогодні основним джерелом інформації про банки є корпоративні сайти. Тому рекомендуємо НБУ розробити комплекс регуляторних вимог до обов'язкового змісту та граничних норм подачі фінансової інформації на інтернет-сайтах. Упровадження заходів щодо підвищення транспарентності сприятиме адекватнішій оцінці ризиків клієнтами та партнерами банків, а також укріпленню довіри до вітчизняних та іноземних банків.

Гармонізація банківської нормативно-правової бази України відповідно до європейського законодавства та міжнародних стандартів — необхідна складова побудови ефективної системи регулювання іноземних банків, що здатна забезпечити високий рівень нагляду, посилення привабливості міжнародних інвесторів, зниження суверенних ризиків, приплив інвестиційних ресурсів в Україну через канал транснаціональних фінансових і банківських холдингів. Першочерговими заходами є впровадження основних Базельських принципів, перехід банків на повноцінне ведення бухгалтерії за Міжнародними стандартами фінансової звітності, а також гармонізація законодавства України з основними банківськими директивами ЄС.

Розвиток корпоративного управління у банках України підсилить національну систему регулювання іноземними банками, оскільки має низку спільних цілей. Серед них: уникнення надмірного інсайдерського кредитування як прояву морального

ризиків та агентської проблеми, вдосконалення системи розкриття фінансової інформації та оцінки ризику, що сприяють повноцінній реалізації прав усіх стейкхолдерів банку. Вдосконалення корпоративного управління в Україні передбачає такі невідкладні заходи як розробка національного інституту незалежних членів наглядової ради банків; підвищення вимог до незалежних директорів; ефективніша співпраця зі службами внутрішнього аудиту; впровадження ефективних і прозорих систем матеріального винагородження членів наглядової ради; підвищення можливості для реалізації прав на участь у корпоративному управлінні міноритарних акціонерів.

Група операційних заходів регулювання іноземних банків, на відміну від організаційних, стосується виконання банками окремих функцій, а не діяльності банків в цілому. Вдосконалення регулювання іноземних банків варто здійснювати на етапах формування і розміщення банківських ресурсів, а також у сфері розрахунково-касових та валютних операцій.

Оптимізацію формування ресурсів іноземними банками пропонуємо здійснювати за наступними напрямками:

1) розвиток внутрішнього ринку банківських ресурсів шляхом виводу вітчизняного капіталу з тіньового обороту;

2) подолання диспропорцій у структурі банківських ресурсів: підвищення питомої ваги довгострокових депозитів у національній валюті;

3) розвиток національної системи гарантування вкладів фізичних осіб шляхом диверсифікації джерел накопичення ресурсів фонду, надання йому додаткових повноважень щодо реорганізації і ліквідації банків, застосування диференційованих ставок сплати внесків, що базуються на оцінці ризиків у діяльності кожного банку.

Досягнення окреслених цілей сприятиме зниженню залежності національної економіки України від зовнішнього боргового фінансування через канал транснаціональних банків. Роль іноземних банків у пост-кризовому відновленні довіри вкладників до банківської системи є визначальною, оскільки вони мають кращі можливості для залучення коштів фізичних осіб внаслідок вищих рівнів лояльності клієнтів у порівнянні з вітчизняними, а також достатнього рівня фінансової стійкості.

Операційне регулювання іноземних банків на етапі розміщення ресурсів рекомендуємо розвивати за напрямками:

1) стимулювання кредитного фінансування реального сектору економіки України без застосування прямих адміністративних важелів впливу;

2) забезпечення ефективного механізму іпотечного кредитування з одночасним посиленням вимог до банківської оцінки ризиків у даній соціально-важливій сфері;

3) впровадження дієвого юридичного механізму захисту прав кредиторів за умови повного виконання обов'язків перед позичальниками (особливо у сфері повного інформування клієнтів щодо тонкощів умов кредитного договору). Нашу думку підтверджують результати досліджень М. Мауер [23], які засвідчили, що в країнах з низьким рівнем захисту прав кредиторів, присутність іноземних банків частіше призводить до кредитних криз. Якщо ж рівень захисту прав кредиторів адекватний — більше підприємств отримують позитивні результати від приходу іноземних банків.

4) Іноземні банки з огляду на високу частку в кредитних операціях і високий рівень зовнішньої фінансової підтримки виступають провідним фактором відновлення докризових обсягів кредитування та притоку іноземних інвестицій. Відтак, регулювання їх кредитних та інвестиційних операцій варто здійснювати на загальних недискримінаційних умовах в порівнянні з вітчизняними банками.

Оптимізація регулювання розрахунково-касових операцій іноземних банків, на нашу думку, передбачає вдосконалення контролю за транскордонним рухом капіталів, який включає: контроль за відпливом капіталу за кордон; контроль за сукупним припливом капіталу; контроль за короткостроковими надходженнями капіталу для уникнення надмірного зростання короткострокових зобов'язань; контроль над міжнародними валютними операціями, особливо типу «кері-трейд»¹, шляхом встановлення податку на дані транзакції. Особливого значення набуває боротьба зі спекулятивним «гарячим» капіталом, що генерує стрибки волатильності на фондовому та валютному ринках України. Банківська система України потребує формування ефективною системи запобігання відмиванню «брудних» грошей у рамках програми на основі «Сорока рекомендацій» FATF та положень відповідних комітетів Банку Міжнародних розрахунків.

Удосконалення інструментарію валютного регулювання іноземних банків варто спрямовувати на подолання доларизації економіки України та зниження валютних ризиків. Як свідчать результати дослідження, іноземні банки схильні бути провідниками даних негативних процесів при відсутності дієвого режиму валютного контролю.

¹ Керрі-трейд (Carry Trade) — утримання відкритої позиції на валюту з позитивним свопом, з метою отримання прибутку не від зміни її курсу, а від різниць у відсоткових ставках.

лю. Незбалансована структура банківських ресурсів та строкові диспропорції між валютними активами і зобов'язаннями породжують низку банківських ризиків, що особливо гостро проявляються в іноземних банках, які формують значну частину ресурсів за рахунок іноземної валюти. При кредитуванні в іноземній валюті банки стикаються з ризиком втрати платоспроможності позичальників унаслідок девальвації гривні. З іншого боку, зростання обсягів наданих позик у національній валюті призводить до диспропорцій у балансі між короткостроковими пасивами в іноземній валюті та довгостроковими гривневими активами. Крім того, існує проблема резервів під кредитні ризики, які повинні формуватись виключно у національній валюті, що послаблює фінансову стійкість іноземних банків. Така ситуація значно обмежує темпи відновлення кредитування економіки України.

Оптимізацію регулювання залучення і використання валютних ресурсів в умовах нестабільності курсу гривні у довгостроковому періоді ми вбачаємо у налагодженні механізмів хеджування валютних ризиків, які стримуються відсутністю ринку форвардів, ф'ючерсів та валютних деривативів. Вирішення проблеми доларизації передбачає, в першу чергу, утвердження довіри до гривні та вдосконалення механізму рефінансування банків НБУ, яке б унеможливило використання гривні у спекулятивних валютних операціях. Дані заходи повинні співвідноситись з процесом поступового переходу до режиму гнучкого курсоутворення та системи інфляційного таргетування в Україні.

Реалізація комплексу запропонованих макроекономічних, організаційних та операційних заходів сприятиме зниженню ризиків, притаманних іноземному банківському капіталу та укріпленню стабільності банківської системи України. В той час як жорсткі протекціоністські методи регулювання обмежуючого та дискримінаційного характеру по відношенню до іноземних банків ми вважаємо такими, що суперечать інтеграційному зовнішньополітичному курсу України та внутрішнім економічним потребам у підвищенні капіталізації, ліквідності, транспарентності та обсягів іноземних інвестицій.

Література

1. *Uiboupin Janek*. Effects of Foreign Banks Entry on Bank Performance in the CEE Countries. // *Uiboupin Janek*. — Tartu University Press. — 2004. — 44 p.
2. *Levine R*. International Financial Liberalization and Economic Growth. // *R.Levine* — *Review of International Economics*, 9(4). — 2001. — P. 688—702.

3. *Levine R., Zervos S.* Stock Markets, Banks, and Economic Growth. // R. Levine, S. Zervos — American Economic Review, 88, 1998. — P. 537—558.
4. *Rajan R. G., Zingales L.* Financial Dependence and Growth. // R. G. Rajan, L. Zingales L. — American Economic Review. 88, 1998. — P. 559—586.
5. *Caprio G., Honohan P.* Finance for Growth: Policy Choices in a Volatile World. // G. Caprio, P. Honohan — The World Bank, Washington DC, 2000.
6. *Goldberg L., Dages G., Kinney D.* Foreign and Domestic Bank Participation: Lessons from Argentina and Mexico. // L. B. Goldberg, G. Dages, D. Kinney. — Federal Reserve Bank of New York Working Paper. — 2000. pp. 17—36.
7. *Dages B. G., Goldberg L., Kinney D.* Foreign and Domestic Bank Participation in Emerging Markets: Lessons from Mexico and Argentina. // B. D. Dages, L. Goldberg, D. Kinney. — Federal Reserve Bank of New York Economic Policy Review, 6, 3. — 2000. pp. 17—35.
8. *Demirguc-Kunt A., Levine R., Min H.-C.* Opening to Foreign Banks. Issues of Stability, Efficiency, and Growth. In: Seongtae Lee (ed.) The Implications of Globalization of World Financial Markets. — Bank of Korea, Seoul. — 1998.
9. *Mathieson D. J., Roldos J.* The Role of Foreign Banks in Emerging Markets. // D. J. Mathieson, J. Roldos. Paper presented at the World Bank, IMF, and Brookings Institution 3rd Annual Financial Markets and Development Conference, 2001.
10. *Claessens S., Demirguc-Kunt A., Huizinga H.* How Does Foreign Entry Affect Domestic Banking Markets? // S. Claessens, A. Demirguc-Kunt, H. Huizinga. — Journal of Banking and Finance. 25, 5, 2001, pp. 891—911.
11. *Hermes N., Lensink R.* Foreign Bank Presence, Domestic Bank Performance and Financial Development. // N. Hermes, R. Lensink. — Paper for SUERF colloquium, — 2003. 23 p.
12. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7.12.2000 № 2121-III // ВВР — 2001. — № 5, 6. — С. 36.
13. *Schmukler S. L.* Financial Globalization: Gain and Pain for Developing Countries. // S. L. Schmukler — The World Bank Research Group. — 2004.
14. Новий етап розвитку банківської системи України: зростання участі іноземних інвесторів: монографія / [Смовженко Т. С., Кіреєв О. І., Другов О. О. та ін.]; під ред. Т. С. Смовженко. — К.: УБС НБУ, 2008. — 231с.
15. *Akerlof G. A., Romer P. M.* Looting: The Economic Underworld of Bankruptcy for Profit. // G. A. Akerlof, P. M. Romer. — Brookings Papers on Economic Activity, 2, pp. 1—60 and 70—74, (1993).
16. *Блог Пола Кругмана* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.krugman.blogs.nytimes.com.
17. *Корнилюк Р.* Мічені Нобелем: «прісноводні» технократи Фін Кі-дланд та Едвард Прескот [Електронний ресурс] / Економічна правда. — 2010. — Режим доступу: www.epravda.com.ua.
18. *Stulz R. M.* The Limits of Financial Globalization. // R. Stulz. — THE Journal of Finance. Vol. LX, No. 4, August 2005.

19. Шляхи вирішення проблеми доларизації української економіки в умовах розширення присутності іноземних банків [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.niss.Gov.ua/Monitor/March/01.htm.

20. Сугоняко О. Експансія іноземного капіталу: пошук міри // Урядовий кур'єр, № 121 (3286) від 4.07.2006 р. http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=40890702.

21. Новий курс: реформи в Україні. 2010—2015. Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. — К.: НВЦ НБУВ, 2010. — 232 с.

22. Chorafas D. N. New Regulation of the Financial Industry // Dimitris N. Chorafas. — Macmillan, 2000. — 275 p.

23. Maurer M. C. Foreign bank entry, institutional development and credit access: firm-level evidence from 22 transition countries // M. Maurer. — Bern: Swiss National Bank. — 2008.

Стаття надійшла до редакції: 14.01.2011 р.

УДК 336.71

А. В. Конопатська, канд. екон. наук, доц.,
доцент кафедри менеджменту банківської діяльності
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

УДОСКОНАЛЕННЯ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ ТА РЕГУЛЮВАННЯ КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ НА РІВНІ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. У статті розглядаються основні заходи НБУ щодо регулювання кредитної діяльності банків. Аналізується роль кредитних операцій банків України у процесі активізації банківського бізнесу.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: кредитування, фінансова криза, кредитний портфель, проблемні кредити.

АННОТАЦИЯ. В статье рассматриваются основные мероприятия НБУ по регулированию кредитной деятельности банков. Анализируется роль кредитных операций банков Украины в процессе активизации банковского бизнеса.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: кредитование, финансовый кризис, кредитный портфель, проблемные кредиты.

ABSTRACT. In the article the main activities of NBU in the credit activities of banks are considered. Also the role of credit operations of the Ukrainian banks is analyzed in the process of banking business.

KEY WORDS: crediting, financial crisis, a credit portfolio, problem credits.

В сучасних умовах необхідність реформування регуляторних і наглядових функцій державних структур у фінансово-кредитній сфері є незаперечною. Стагнація процесу кредитування свідчить